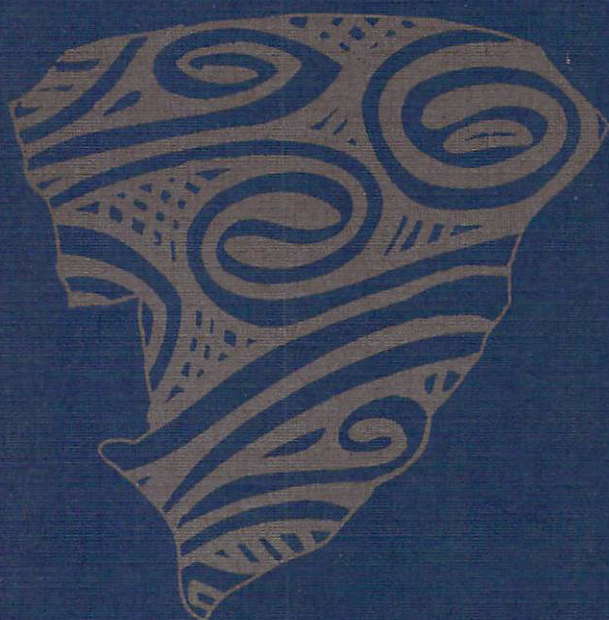

ОЛЕКСАНДРА Ю. КОПАЧ

НОВІ ОБРІЇ
СТАРОДАВНЬОЇ
УКРАЇНИ

Олександра Ю. Копач

НОВІ ОБРІЇ
СТАРОДАВНЬОЇ
УКРАЇНИ

TORONTO UKRAINIAN LIBRARY ASSOCIATION

ALEXANDRA Y. KOPACH

**THE NEW HORIZONS
OF ANCIENT
UKRAINE**

SECOND EDITION, WIDENED

TORONTO, CANADA

1994

УКРАЇНСЬКЕ БІБЛІОТЕЧНЕ ТОВАРИСТВО В ТОРОНТІ

ОЛЕКСАНДРА Ю. КОПАЧ

НОВІ ОБРІЇ СТАРОДАВНЬОЇ УКРАЇНИ

ВИДАННЯ ДРУГЕ, ДОПОВНЕНЕ

© Alexandra Kopach

ISBN No. 1-895601-08-8

РОЛЯ МИНУЛОГО В СУЧАСНОМУ І МАЙБУТНЬОМУ

*...Різні бувають естафети.
Передають поетам поети
З душі душу,
Із мови мову
Свободу духа і правду слова...*

Ліна Костенко.

Цю естафету поколінь, а зокрема мертвих, вирізняє Шевченко у "Посланію", в якому поет звертається в першу чергу до "мертвих", а тоді щойно до "народжених і ненароджених", чим підкреслює значимість мертвих у формуванні характеру нації, її особовости, її сутности. Живі тільки продовжують життя нації, але відповіді на питання сучасности важко знайти без порад минулого.

Значимість минулого для сучасних поколінь ілюструють своїми творами письменники, що поринають тематикою, подіями і тлом життя в часи давні, віддалені від нас рядом людських поколінь, а то й тисячоліттями, і відтворюють портрет наших предків часом самою інтуїцією і уявою, а дуже часто глибокими студіями доби, ідей, їх вірувань і звичаїв. Література озброєна історичною тематикою цікавить молодь, а ще до того доісторична доба, одягнена у фантастику, особливо приманлива.

Існує доволі цікава сучасна українська література, в якій оживає стародавня Україна. Цьому окремому жанрові літератури присвятила свою увагу і досліди літературознавець Олександра Ю. Копач, що рівночасно є заслуженим педагогом-виховником, який добре знає не лише проблеми літератури, але не менше потреби читача.

Літературознавець цього жанру, аналізуючи твір відповідної доби, мусить бути озброєний історичним тлом, характером доби, культурою народу в тому часі, його оточенням, його ідеями, наскільки вони дійсно існували і наскільки вони живі і мають зв'язок із нащадками, нашими сучасниками.

Дослідник мусить бути не лише літературознавцем, але й істориком, етнологом і соціологом. У праці Олександри Ю. Копач, у її розповіді про Стародавню Україну в сучасній нашій літературі, такі

кваліфікації існують. Письменники, які виводять із минулого давню Україну до життя для наших сучасників і для майбутніх поколінь, передають естафету ідей народу, його утривають у свідомості роду, знаходять не лише оцінку і признання в нашої дослідниці, але також похвалу літературному історичному жанрові, перед яким великі творчі перспективи і замовлення потреби часу.

Богдан Стебельський

СТАРОДАВНЯ УКРАЇНА В АНТИЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Влітку 1975 р. у Нью-Йорку виставка скитських скарбів під назвою "Із скитських країв" приголомшила всіх своїм багатством і красою мистецтва. Експонати, що сягали далекої старовини яких три тисячі літ перед Христом, походили в значній мірі з території сучасної України.

У передмові до каталогу виставки директор музею Томас Говінг висловив свій подив, кажучи, що в музеях цілого світу бачив він величезну кількість дорогоцінностей, від старовинного Єгипту почавши на королівських скарбах новітніх часів скінчивши, але не бачив він нічого подібного, як в Історичному музеї Києва та в Ермітажі Ленінграду.

Відомо, що виставка звернула увагу дослідників старовини, мистецтвознавців там більше, що посилені розкопки в Україні постійно виносять на світло денне нові й нові скарби. Задержані в минулому столітті археологічні дослідження спонтанно і нестримно вступають тепер у нове життя, відкриваючи нам ширше обрії праісторії України.

I

Хто ж були ті, що творили цю праісторію, ті, що записали сторінки своєї історії у золоті-срібні, в кераміці? Ті, що їхні назви в різних видах дійшли до нас зі записок старовинного Сходу, а потім з Греції? Хто були трипільці? Біблійні гетити? Хто були скити за грецькою термінологією, саки за перською, гоґи-маґоґи за жидівською? Грузинська хроніка пише, що Гераклій відкупився від скитів, відомих як руси, щоб на нападали на його царство. Протягом історії міняються назви мешканців і території України, а це впливає на неясність і плутанину, чого ми й самі зазнаємо на собі зі зміною старовинної назви "Русь" на "Україна".

Чи не дивно, що скити були й "щезли", була Скитії і її немає. Зате в науці з'явилося багато концепцій, гіпотез, теорій. Недавно оформились дві головні концепції: міграційна і автохтонна. За першою – народи перебувають у постійній зміні, в русі, приходять і відходять на даній території; за автохтонною – народи споконвіку

живуть на своїй землі. Обидві ці концепції оформилися в минулому столітті, автохтонна під впливом романтизму, а міграційна під впливом позитивізму. Представником міграційної теорії вважають Шахматова, автохтонну вперше впровадив у науку В. Хвойко. Він же своїм відкриттям "трипільської культури" довів автохтонність населення Наддніпрянщини. В тому, за словами В. Петрова, є "неперевершена заслуга В. В. Хвойки перед наукою". До остаточної розв'язки ніхто ще не дійшов. Учені шукають нових джерел, нових методів, як це зробив В. Петров, спираючись на порівняльній лінгвістиці, на клинописних документах з XVIII до XIII століть перед Христом, на фактах археології. На їх основі наш учений припускає, що мова скитів – не іранська, не прооситинська, як дехто думав, але самостійна, одна з індоєвропейських мов, споріднена на Сході з індоіранськими, на півночі з балтійськими, на південному Заході з тракійськими мовами. Автор у новому світлі виявляє зміни в політично-економічній структурі скитів на зламі скитської і зарубінецької діб (II стол. до Христа – II століття по Христі). В. Петров, як і В. Хвойка, бачить безперервність творення українського народу на українській території протягом усіх минулих тисячоліть.

Нові досліді можуть увінчатися певнішими досягненнями, але як би воно не було, прийшли скити з Азії, чи ні, а як і прийшли, то вони індоєвропейці, зіллялись, засимілювались з тубільцями трипільцями і стали складовою частиною нашої нації. Скитська доба – це праісторія України. Скитське мистецтво – це вияв українського народу в старовині, а його досягнення продовжують своє існування у різних ділянках творчості та духовного життя, на що так виразно звернули увагу мистецтвознавці. Великий, славний цей народ не "щез", а перейшов у даліше своє існування дотепер і назавжди.

Нам лишається вивчити цю праісторію нашої батьківщини хоч би так, як уже віддавна вивчаємо старовинний Єгипет, Вавилон, Грецію та інші народи, тим більше, що пишуть про нашу праісторію чужі вчені, підтягаючи її під історію Росії. Попри те, всі вони стверджують, що культура на нашій території була вища від мікенської культури, старша від троянської, що неоліт Кретії не має спірального орнаменту, не має нічого спільного, що можна б покласти побіч кераміки південної Русі, чи як каже німець Макс Еберт, русланд.

Це ж стосується й до скитського мистецтва, що має зв'язки з цілим античним світом, проте, особливо в останній своїй добі, є виявом неповторним, оригінальною творчістю скитів, що їхня доба

припадає на перше тисячоліття перед нар. Христа, на так званий залізний вік.

Майже тисяча років займали скити історичну арену. Держава скитів займала величезні простори, від Дону, вздовж Озівського і Чорного морів, аж до Дунаю, а згодом і поза Дунай. На переломі VII-VI століть до нар. Христа скити успішно воювали з Ассирією, з державою Урарту, і спричинились до її занепаду, від Єгипту прийняли величезний викуп і залишили фараона в спокою. У VI ст. скити перемогли Дарія і знищили перську воєнну силу на довгі віки.

Устрій скитської держави був демократичний, на чолі з царем. Царська влада була спадкова, центр держави – Запоріжжя і Херсонщина. На самій Херсонщині знайдено дотепер 500 поховань царів і скитської знаті з величезними багатствами з V і IV століть до нар. Христа. Саме на ці століття припадає найбільший розквіт Скитії. У IV столітті правив нею найславніший скитський цар Атей, який карбував власні монети. Згинув він як герой 339 р. у війні з Пилипом Македонським. А мав уже 90 років життя.

У III ст. Скитія тратить поволі свою мілітарну силу в наслідок великих матеріальних вигод, сусідства з греками, під натиском сарматів і в II ст. держава їхня зменшується до малого простору з центром у Криму.

Скитія була частиною античного світу зі своїм державним устроєм, своєю релігією, такою, як і релігія інших народів того часу. Скити вірили в безсмертність душі, позагробове життя, поклонялися тим самим богам, хоч під іншими назвами, як Зевес – Папай, Табіті – Гестія – Ізіда, Марс – Арес. Грецькі боги Аполлон і Артеміда походять, як каже Калімах, з-над Дніпра. Свій рід виводили скити від Зевеса і Борестеніди, дочки Бористена-Дніпра. Так і інші народи того часу дають свідчення про себе в своїх мітологіях.

У культурному аспекті скити дали значний вклад побіч інших народів того часу. Винайшли залізо, бронзу, гончарський круг, свій славний стиль – звиринний орнамент. Будували й піраміди-гробівці, відповідно до географічних можливостей свого краю. Мали й жорстокіші звичаї, убивали жінок на гробах володарів, але це саме діялося і в інших народів. Згадати б трагедію Евріпіда "Поліксена", де на гробі Ахілля забивають його жінку Поліксену. Вславлене було в античному світі скитське побратимство і скитські філософи. Тож не дивно, що античні автори багато писали про скитів і Скитію, але довгі століття, відколи скитів покрила мовчанка, всі писання про них уважалися фантазією-вигадкою давніх авторів, аж поки скити самі не

промовили власною мовою мистецтва. І аж у світлі цієї мови, у світлі археології, стали нам доступні широкі обрії нашої праісторії на сторінках античних авторів: істориків, географів, поетів, письменників, драматургів.

II

Коли в найстаршого поета європейської культури Гомера, IX ст. до нар. Христа, знаходимо згадки про наш край, Гіперборею, що лежить на північ від Чорного моря, про кімерійців, теж у поета Гесіода з VIII ст. до Христа, то всі вони неясні, невиразні, але дуже цінні. З бігом століть уступають вони місце розповідям мандрівників, наочних свідків, бо ж Гіперборея-Скитія належала до старовинного світу, до універсальної культури, з якої згодом розвинулася європейська культура. А це має величезне значення в історії України. "Факт приналежності нашої батьківщини до цього круга – пише Євген Маланюк – факт довголітнього перебування наших пращурів в ній (від VIII ст. до Христа), дав, мусів дати величезні наслідки, які жили, живуть і житимуть у нашій підсвідомості, в нашому організмі, крові і жилах, навіть в інерції".

Тепер, читаючи Геродотову "Мельпомену", четверту книгу з його дев'ятитомової історії, відчуваємо авторове захоплення країною, мешканцями, подіями. Таке захоплення виявили громадяни Атен, слухаючи Геродота, коли він, повернувшись з Ольбії, читав свої записки про Скитію і скитів. А було це около 455 р. перед Христом. Захоплення атенян було таке велике, що вони офірували Геродотові гроші на продовження його дослідів. А записував він не тільки те, що сам бачив, але й збирав інформації від інших, між ними і від скита Тимнеса, що належав до близького оточення царя Арістейтеса.

"Над гостинним морем, – пише Геродот, живуть дуже дикі народи за вийнятком скитів. Не вміємо показати там ні одного народу, що визначався б мудрістю, ні навіть такої людини. Вийняток – це скити і Анахарзіс".

"Їхній край, – пише далі Геродот, – це добре наводнена трав'яниста рівнина, а рік пливе через нього не багато менше, ніж у Єгипті каналів. Ось визначніші з них, такі, що доступні для плавби морських кораблів: Істер (Дунай), що має п'ять гирл, за ним Тирас (Дністер), Гіпаніс (Буг), Бористен (Дніпро), Пантікап, Гіпакир, Геррос".

Описуючи всі згадані ріки, автор найдовше затримується над Бористеном: "Четверта ріка – це Бористен, що по Істрі є найбільшою рікою; на наш погляд, ця ріка найбільше плодоносна не лише між скитськими ріками, але взагалі між усіма, крім єгипетського Нілу, – з нею не може рівнятися ні одна ріка. З-поміж усіх інших Бористен – це найбільше плодотворна ріка. Вона має найкращі, найбільш пригожі пасовиська для худоби. Вона ж має найбільше доброї риби. Вода в ній найприємніша до пиття; вона пливе чиста між іншими каламутними. Над її берегами вдаються найкращі засіви; в місцях, де не сіяно, росте велика трава. В її гирлі нагромаджується сама від себе величезна кількість солі. Вона постачає великі риби без костей до сушення, що звуться "антакаї", та іншу всячину, гідну подиву. Аж до країни Геррос, що до неї сорок днів плавання. Знаємо, що пливе з півночі... Лише джерел цієї ріки та ще Нілу не можу вказати, але гадаю, що й ніхто з греків".

Описуючи географічне положення Скитії, Геродот вчислює всі племена, що її заселяють, подає їх характеристики, інколи фантастичну, як, наприклад, кожний невр раз на рік стає вовком, а потім знову повертається в людську подобу. Подає він переказ про амазонку, про сарматів, що походять від скитів. Записує три перекази про походження скитів. За першим переказом, що його подавали самі скити, колись давно їхня країна була пустельна, безлюдна. Тоді народився від бога Зевса і Бористеніди, дочки Бористена, перший чоловік Таргітай. Він мав трьох синів: Ліпоксая, Арпоксая й Колоксая. Усі три царевичі зображені на вазі, зробленій зі стопу золота і срібла, а викопали її в Куль-Обському Кургані 1830 р. Далі переказ розповідає про золотий плуг, ярмо і сокиру, що впали з неба, як ознаки найвищої влади. Палаючи вогнем, не далися вони в руки старшим братам-царевичам, а тільки наймолодшому Колоксаєві, що став царем країни; від нього і пішов рід скитський.

З цього переказу бачимо, що скити вважали себе тубільцями над рікою Бористеном, бо вирости на цій землі від першої людини, "скитського Адама", що тут народився. Якщо скити й не є прямими нащадками трипільців, то цей переказ свідчить, що скитський елемент уже в тому часі змішався з тубільцями.

А другий переказ, записаний від греків, виявляє петріотичну грецьку лінію. Згідно з цим переказом, скити походять від Геракла і Диви-змії, що жила над Бористеном. З їхнього подружжя народилися три сини: Агатирс, Гельон і Скит. Дійшовши до зрілого віку, вони мали натягнути лук Геракла. Зумів це зробити наймолодший син – Скит. За

це він і одержав лук, Гераклів пояс із золотим корячком і став царювати. Від нього походять скити. Сам автор схильний прийняти третій переказ, згідно з яким скити прийшли на землю кімерійців над Чорним морем з Азії.

Автор не забуває про "гіперборейців", що живуть також на Дністром, жертвують богам "солому", певно пшеницю. Цей звичай прийняли від них усі сусіди аж до Адрії, а звідти пішов він до Греції, на острови Егейського моря і на Делос. Сьогоднішнього читача захоплює Геродотовий переказ про дівчат-гіперборейок, Гіпероку та Ляодіку, що принесли з Гіпербореї "пшеничну солому" аж на Делос до святині Артеміді. На їх честь делійські дівчата та хлопці обтинали своє волосся перед шлюбом, дівчата звивали на веретено, хлопці на молоду галузку та клали на могилі гіперборейок. Крім цього переказу Геродот подає ще один, записаний від самих делійців про гіперборейських дівчат, Арге й Опіс, що прийшли на Делос з самими богами, з Аполлоном і Артемідією. На Делосі є могила Арге й Опіс; на їх честь жінки збиралися й співали гимни, складені Оленом з Лікії. Цей звичай з Делос поширився на інші острови.

Зі зворушенням читаємо про цей відгомін далекої давнини, про наших прапредків, висококультурних трипільців, що вирощували на своїй землі пшеницю, творили мітологію, ставали самі джерелом звичаїв, як оце на Делосі.

Геродотова книга про Скитію – це величезний матеріал, невичерпне джерело відомостей про нашу прабатьківщину в усіх ділянках життя, політично-економічній, історично-географічній, релігійній, побутовозвичаєвій, філософській. Звідти черпали відомості всі античні автори-письменники, додаючи від себе нові відомості чи коментарі; звідти походять сюжети і в нашій сучасній літературі. Не дивно, що наші вчені, як от Вадим Щербаківський і Теофіль Коструба, радили вивчати праісторію України з цієї праці Геродота.

III

Тематика старовинного світу концентрується у своєрідних циклах і повторюється у різних варіантах. Перший цикл – це мітологія з концепціями про постання світу, про богів, призначення людини. Близько до мітології стоїть другий цикл про героїв-багатирів, між ними на першому місці стоїть Геракл. З героями в'яжеється велика подія античного світу – Троянська війна, яка дала величезну кількість

тем античним авторам і вкінці, перетривавши чи не три тисячі років, далі діє в наших часах (згадати б "Кассандру" Лесі Українки). Третій цикл тематики концентрується довкола Іфігенії в Тавриді; вона й досі живе в європейських літературах, як от у творах В. Гете, Лесі Українки та ін. Вкінці четвертий цикл, тепер менше знаний, а колись улюблений, про Аргонавтів. Коло цих тем кружляє вся антична література, охоплює всі середземноморські країни, серед них і стародавню Україну.

Мітологічний цикл, втілюючи світогляд античної літератури, багатий і скрізь присутній. Безсмертний Гомер, передаючи у віки найстаршу згадку про наш край, говорить, що Зевс дивиться "далеко на землю добрих їздців, траків-Мізів, сильних у рукопашнім бою, і на славних кобилодойців, що годуються молоком, бідних і найсправедливіших з людей". Це в "Іліяді", а в "Одисеї" знаходимо згадку про кімерійців:

*Там кімерійці живуть, їх місто та ціле їх царство
Хмарами окуті вічно й туманом, бо ясне сонце
Не поглядає на край гарячим промінням.*

У VIII ст. до Христа славний послідовник Гомера поет Гесіод, автор Теогонії – родоводу богів, оспівує скитів з етіопами і лігурійцями. За його словами, перший сплав міді зробив скит. У наступному VII ст. поетка Сафо складає весільні пісні, згадує скитське дерево такоос, що дає жовту фарбу, якою фарбують шерсть і волосся. Гимни на честь богів складає поет Анакреон, в яких натрапляємо на такі рядки:

*Ну, друзі, не будемо більше
з таким шумом і криком
наслідувати скитську пиятику
з вином, а будемо тихо
пити під звуки славних гимнів.*

У побуті знаний був вислів, а з тим і звичай: чи пити по-скитському, чи по-грецькому. По-грецькому – вино розбавляли водою, а по-скитському – пили чисте вино.

З V ст. найцінніша для нас книга – це Геродотова "Мельпомена", про що вже була мова. На той час, V і IV століття, припадає найвищий розквіт грецької культури. Саме тоді жили великі драматурги: Еврипід, Асхіл, Софокл, філософи: Сократ, Платон, Арістотель, жили й славні оратори: Ісократ, Демостен. У їхніх творах знаходимо скитські

теми, мотиви або згадки про Скитію, скитів, їхніх царів, філософів, мудрість. Коли йдеться про тематику, то вона концентрується на Іфігенії в Тавриді. Еврипід пише "Іфігенію в Тавриді", Софокл в "Царі Едіпі" немало місця присвячує Артеміді в Таврії, пише про Геракла та його мандри в Скитії. Асхіл у драмі "Прикований Прометей" згадує скитську землю, скитське плем'я, що добуває залізо.

Ісократ, оратор і автор панегіриків, вихвалює своїх земляків за перемогу над ворогами. Один з його панегіриків починається такими словами: "Найздібніші до панування та наймогутніші народи – скити, траки та перси, всі вони були проти нас і наша держава зі всіма ними боролася". Близьке, а то й кровне відношення до скитів було в оратора Демостена. Його мати була скитка й називалася Клеовула. На докори свого противника за матір Демостен сказав: "Не дивно тобі, що син скитки і варварки є таким добрим і смиренным?" Ніхто інший, а тільки цар Левкон є доброчинцем атенців. А як стався недостаток хліба в Атенах, то він прислав грекам з Понту хліб на дуже добрих умовах. І прислав таку велику кількість, що держава з розпродажу заробила 15 талантів, – вияснює Демостен своїм землякам. Цей же володар для вигоди торгівлі і всіх купців побудував порт Теодосію.

Як бачимо, ораторів уже не цікавлять мітологічні перекази, а господарські й економічні справи. Увага філософів звернена на скитські звичаї, спосіб воювання, а ще більше привертає їхню увагу мудрець і філософ Анахарзис. Саме Платона цікавить цей філософ, син скитського царя Гнура й грекині, великий мандрівник. У своїй "Республіці" Платон згадує його побіч Талеса з Мілету, а Скитія виступає між іншими країнами тогочасного світу.

Арістотель, цей всесторонній дослідник буття, займається кліматом Скитії, Понтії, Криму, Кавказу, Меотійського моря, цікавить його роса, зауважує, що журавлі перелітають на зиму зі Скитії до Єгипту, пояснює, що через холод у Скитії немає ослів, зате Гелони вирощують тарандам, такого звіра, що міняє кольор своєї шерsti. Також, на його думку, через холод скити мають пряме волосся, етіопи ж навпаки мають кручене. Говорить Арістотель про скитський звичай пити на бенкетах з "кругової" чаші, але п'ють тільки ті, що вбили хоч одного ворога. Пояснює він також, як скити добувають отруту з гадючих жал.

Інший філософ з II ст., Лікофрон, автор трагедій і поем, королівський бібліотекар в Олександрії, вертається до циклу героїчної тематики і до Іфігенії. У зв'язку з нею і з Прометеем, мати якого називалася Азія, Ліконфрон говорить про Танаїс, Меотиду, про те, що

через ріку Істер (Дунай) пливають скити проти греків, з бойовим криком займають Аттику й нищать її у відплату за ворожі дії Геракла й Тезея проти Скітії. У поемі "Олександрія" стрічаємося знову з тематикою Троянської війни. Автор пише, що учителем Геракла в стрілянні з лука був скит Тавтарій. Тавтарій подарував Гераклові стріли й щит, а той Філокетові, що убив Париса, через що греки здобули Трою.

Поет Калімах, також бібліотекар Олександрійської книгозбірні, прославляє в гимнах Артеміду і потверджує її походження зі Скітії. У гімні на пошану Аполлона оспівує прихід гіперборейок – Опіс, Лаксо, Гекаерге – невідомо, чи з переказів за Геродотом.

Подихом безпосередньості та свіжості віє з творів мандрівника по Скітії Діокоса Хрисостомоса на переломі I і II століть до нар. Христа.

Побувавши в городі Бористені над Бугом (Ольбія), жаліє, що такий чудовий город зруйнували готи. Правда, зазначає, що бористеніти відбудували його, але тільки частинно. Від мешканців міста подорожній почув, що в них уславився мудрістю і хоробрістю юнак Калістрат. Автор познайомився з цим скитом і описує його вигляд. На ньому були шаравари та інше скитське вбрання, на плечах був невеликий, тонкий, чорний плащ, що його звичайно носять бористеніти як і мелянхліни-чорноризці, при боці в нього висів меч. Він був високий і гарний, було йому 18 років. Знав він добре Гомера, як виявилось в розмові, і автор з цікавості запитав його, чому бористеніти люблять "Іліяду"? Чи тому, що самі войовничі, чи тому, що шанують Ахілла, якому навіть побудували храм на острові Ахілла та в самому городі. І, жартуючи, спитав Калістрата, хто на його думку ліпший поет, Гомер чи Фокилід. "Таж я не знаю й імени другого", – з усмішкою відповів Калістрат – "і, мабуть, ніхто з присутніх, ми не визнаємо нікого іншого за поета, крім Гомера, через те кожний його знає". І дійсно, – пише автор, – згадують тільки Гомера, виголошують його рядки перед битвами, а їхні поети також сліпі, наче найшла на них "Гомерова сліпота". Калістрат не хотів навіть слухати віршів Фокиліда, відкинув критику автора на їхній державний устрій, а запропонував поговорити про Платона та його твори, що й сталося.

Такі картини з життя рідко стрічаємо, бо хоч у віршованій формі дійшли до нас відомості, то тільки тут і там маємо літературний елемент, як у Діонісія з Єгипту, в його "Описі землі", де він поетичною мовою говорить, що Борей гуляє у Скітії і т.п. В нього чи не вперше зустрічаємо назву "гуни".

З цього ж другого століття до нар. Христа є ще літературний твір Лукіяна з Самосати, сирійця, вихованого в Греції. Знав він з подорожей Єгипет, Азію, середземноморські острови, написав багато книжок, між ними "Про дружбу" в формі діалогу, начебто між автором і Токсаридом, скитським філософом і мандрівником. З діалогу довідуємось, що Токсарид багато подорожував, був у Сирії, жив у Атенах, де й помер. Греки визнали його за героя і приносять йому жертви, як "чужому лікареві", – пише Лукіян. В уста Токсариди автор уклав розповідь про дружбу, побратимство серед скитів. Побратимство триває у скитів ціле життя. Може бути один побратим, два, а найбільше три. Заключаючи побратимство, друзі, обнявшись з оголеними мечами, випивають з одної чаші вино, змішане з їхньою кров'ю, що скапала з надрізаних пальців. Ваза, знайдена в кургані Солоха на Запоріжжі з IV ст. перед нар. Христа, зображує саме скитів, що запивають побратимство. Хто має побратима, той у скитів багата людина. На доказ цього йде розповідь про Арсака, скита, що залюбився в Мазаї, дочці босфорського царя. Сватав її, а на запитання царя, які в нього маетки, відповів, що має двох побратимів. Висміяний, повернувся до свого дому, розказав про цю образу побратимам і вони помстились на цареві, викрали Мазаю і дали її Арсакові. Широко описані їхні пригоди і цікавий звичай збирати собі дружину. Побратимство вславилось і за козацьких часів, і спосіб заклучати дружбу був майже такий самий.

У першому столітті перед Христом долучуються до грецьких авторів латинські поети, як Кормелій Непос, що написав 23 біографії славних полководців. Написав він і про похід Дарія на скитів.

Вергілій Маро, в першому столітті перед нар. Христа, говорить у своїх буколіках і георгіках про сніжні зими в Скитії, про стрілоносних гелонів, про те, що Орфей відвідав сніжний Танаїс, шукаючи Евридіку, про каламутну ріку Скитії – Істер. Пто холодний клімат Скитії і мандрівних скитів писав і Горацій Флакус (65-8 рр. перед нар. Христа). Згадує він, що грішити в перелюбі в скитів не можна під карою смерті.

З усіх римських поетів найдовше жив у Скитії Овідій Насон. (43-18 рр. до нар. Христа). Десять років прожив він у Томі над Чорним морем, засланий туди з Риму кесарем. У його творах знаходимо давню тематику про аргонавтів, Медею. Часті згадки про скитську природу знайдемо в "Метаморфозах". Автор описує зими, що тривають довго, Борею скріплює льоди, навіть Істер замерзає і там, де плавали літом кораблі, люди ходять пішки. В іншому місці скаржиться, що тут немає книг, зате співають луки й стріли: сторожа на мурах, заперті ворота

здержують ворожих Гетів. Довкола нього скитська і тракійська мови, і соромно йому признатись, що вже й сам мішає слова скитські з латинськими. Нема ні дому гарного, ні їжі відповідної, ні друга для будь-якої розмови, а єдиною розрадою його є Муза. Тужливі пісні Овідія перенесли крізь віки пейзажі зими і тривожні настрої.

Та не тільки пейзажі збереглися у літературних творах, але й постаті людей, передусім постать філософа Анахарзіса. Звичайно, царі скитські оживають на сторінках істориків, а філософів пізнаємо з творів письменників і філософів. Античний світ визнавав двох скитських філософів, Токсарида та Анахарзіса.

Першу згадку про Анахарзіса (кінець VII ст. до нар. Христа) подає Геродот з Галікарнасу, вказуючи на його мудрість. Від Платона довідуємося, що Анахарзіс був сином скитського царя Гнура. А що мати його була грекня, то говорив він добре двома мовами. Мандрував по Греції, а, вернувшись до Скитії, хотів поширювати грецькі звичаї, за що зустрів смерть з руки рідного брата. Умираючи, сказав: "Я спасся від Еллади, а через зависть вбили мене в батьківщині". Так пише Платон, але було відомим, що скити дуже пильно оберігали свої звичаї від чужих впливів, а тих земляків, що приймали чужі – вбивали. Про це свідчить історія царя Сіклюра, що хотів жити по-скитському і по-грецькому, приймаючи потай від свого двору участь у діонісійських святкуваннях. Про Анахарзіса розповідає ще Лукіян з Самосати, як то він прибув кораблем із Скитії до атенського порту Піреї. Велике було здивування, коли підійшов до нього одягнений по-грецькому і поголений грек і заговорив по-скитському. А був то не хто інший, як Токсарид, знаний добре в Скитії і Греції. Врадуваний такою зустріччю, Анахарзіс просив філософа прийняти його за свого учня й показати все, що краще в Атонах. Побувавши в Греції, Анахарзіс, за словами Діогена з Лаерти (III ст. по нар. Христа), дивувався, що греки видають закони проти тих, що б'ють, а самі захоплюються атлетами, що б'ють один одного.

За одним переказом Анахарзіс дискутував з Езопом, як треба правити домом. Езоп сміявся, що Анахарзіс не потребує правити домом, бо в них дім на колесах, як у бога сонця. На те філософ відповів, що саме цей бог усім володіє, але не годиться порівнювати його колісницю до людської, і з того сміятись. Для людей найважливіший самотрим. Кожний повинен "здержувати язик, шлунок і статеві органи". У листі до Креза писав: "Царю лідійський, я прибув до Греції вивчити право й ремесла. Золота я не потребу, хочу вернутися до

Скитії ліпшою людиною. Прибув я до тебе, до Сард, користаючи з твого запрошення”.

Це, мабуть, і дало Ціцеронові привід сказати в тускулянських бесідах такі слова: “Коли скит Анахарзіс міг легковажити собі гроші, то чи наші філософи не можуть того зробити?” Як аргумент, наводить Ціцерон лист філософа до Ганноні: “Анахарзіс вітає Ганнону. Для мене скитський плащ служить одежею, взуття – шкіра моїх підошов, ложе – земля, приправою – голод, їм молоко, сире м’ясо, то приходить до мене в мирі. А ті блага, що ними ти насолоджуєшся, подаруй або співгромадянам, або безсмертним богам”.

Цьому філософові Ефор приписує винахід гончарського круга, але інші сумніваються щодо цього, і не без причини. Помітно, що Анахарзіс, побіч скитських царів, постать дуже значна в античному світі. В нього філософська глибина думки в розумінні духового росту кожної людини через самодисципліну, контроль над тілом і духом. Для нього, як для дійсного філософа, найважливіше в житті – мудрість і благородність, з тим і бажання піднести людей на вищий ступінь самовдосконалення. Тим то завжди жив він у пам’яті людей і в творах, що зберегли фрагменти його життя, як зберегли багато інших розсипаних скарбів.

У Філарха, автора з III ст. до нар. Христа, читаємо про один цікавий звичай у скитів. Отож кожного дня перед сном скит кидав до свого сагайдака білий або чорний камінчик, відповідно до того, як він провів свій день. По смерті родина і друзі виносили всі сгайдаки і перераховували камінчики. Коли білих було більше, то покійника прославляли, як людину щасливу. Звідси й пішла приповідка: наш добрий день виходить зі сагайдака. Або інший звичай, що й тепер побутує в народі в значенні обмежуватись у потребах: “стягати пояси сильніше”. Авлус Геліус, автор старовинної енциклопедії, пише: “скити мають звичку стагати животи широкими поясами, коли не мають доволі їжі; тоді голод менше їх мучить, бо шлунки стають менші і голод щезає”.

Чимало відомостей знаходимо про медицину. Знаний був спосіб лікувати рани бобровою шкірою. Цікаво, що Ярославна зі “Слова о полку Ігоревім” каже

*Полечу я зозулею понад Дунаєм,
Рукава омочу я бобрового
У Каялі ріці й обітру із розмаєм
У князя мого чорнобрового*

*Його рани криваві
На мужньому тілі.*

Подивляємо вміння бальзамування в єгиптян, проте й скити вміли по-своєму бальзамувати померлих. Спершу мочили їх довго в солі, вичистивши нутро, а потім напихали відповідними травами. У медичному світі відомий був "скитський корінь", який вивозили зі Скитії в інші країни як лік. Знана була "скитська трава" або "безіменник" на рани, як пише Пліній Секундус (I ст. по Христі), її також привозили зі Скитії як лікувальний засіб.

Юліус Солінус (II ст. по Христі) пише, що спорошковані оленячі роги уживали для виготовлення ліків. Той же автор розповідає, що скити їдять оленину, тому вони довговічні. У потребі палять роги оленів і цим димом проганяють зміїв. Від нього довідуємось, що в Скитії водиться величезна кількість оленів, які люблять свист флейти і, слухаючи її, підносять вуха. Тож не дивно, що олені ожили на скитських скарбах, добутих з могил і чарують нас своєю грацією.

У II ст. по Христі жив і автор Євстахій, митрополит Тессалоніки. Він подає цікаві пояснення до книжки Діонізія з Єгипту, а саме: а) таври мають назву від вола, бо там Озіріс запряг вола і орав землю, б) Ріг Ахілла і його острів не походить від Гомерового Ахілла, а від скитського царя Ахілла, в) кажуть, що всі скити спершу були хліборобами, а потім змінили спосіб життя і стали кочувати через напади тракійців, тому колись жилися хлібом, а потім м'ясом, д) "золоте руно" – це не що інше, як спосіб добування золота, записаний на шкірі, і за ним поплили аргонавти до Колхіди. Пояснює назву "скити" від шкір, що вони їх носять, або від того, що вони легко сердяться, або від імени Скита, Гераклевого сина, а унни-тунни – це племя скитів.

Відомі лінгвісти старовини, Аркадій і Еліос Іродіанос з Олександрії, писали про мову скитів. Аркадій досліджував особливо наголоси, а Еліос складав словники – назви народів, міст, рік, в його роботі маємо відомості про скитів, неврів, будинів. Старовинні автори описують скитський одяг, зображення якого маємо на вазах, діядемах, греченях, добутих із скитських могил.

Скарби з могил не тільки підтверджують відомості давніх авторів, вони мають і свою власну мову. Вони відкривають фізичний, матеріальний світ, в якому жили прадавні мешканці України. Це передовсім світ природи – тури, олені, коні, барани, зайці, свійські звірята, це рослини, взяті з дійсності і стилізовані. Знайдені мистецькі твори говорять також про щоденні зайняття людей: військові подвиги,

боротьбу з природою і дикими звірями, лікування, працю біля домашніх звірят, про виготовлення одєжі і зброї. Мистецтво зберегло портрети людей, їхні шляхетні обличчя, як у царя Таргітая і його синів, що багато в дечому нагадують наших сучасних гуцулів рисами лица, волоссям і навіть одягом.

З мистецьких зображень, наче з письмових записів, читаємо і відкриваємо світогляд людей, що жили тоді на нашій землі. Мітологічні елементи вказують на генезу роду, божества, як Діва-змія, зроджена зі землі, зв'язує людей з цією землею на скарбах з Мелітополя, Запоріжжя. Мітологічні грифи, окрилені льви, коні – це елементи тодішньої мітології цілого світу: Греції, Вавилонії, Сирії, Єгипту. Постійна боротьба зі зовнішнім світом, боротьба з ворогом і природою не тільки конечність, але й розуміння життя у боротьбі двох елементів – добра і зла.

Відкрите мистецтво в незліченних скарбах розкопаних могил говорить про естетичні замишування мешканців прадавньої України, про потребу краси навіть у звичайних виявах буденного побуту, не кажучи про прекрасні ювелірні дорожочінності. Мистецтво говорить про духові здібності і є збірним виявом духовости народу. Мистецтво скитів говорить також про еволюцію, про той шлях, яким воно йшло, від грецьких творів почавши, через сполучення східних елементів з давніми трипільськими великими здобутками, до зовсім оригінальних своїх виявів, до власного скитського стилю з домінуючим звіринним орнаментом.

Мистецтво прорвало мовчанку, що поглинула давні легенди, мітологію, а навіть дійсність, передану нам, щасливим випадком Геродотом, що здавалася вигадкою і дивовижною фантазією, аж поки не "розкрились високі могили", аж поки стародавня Україна не заговорила своєю власною мовою.

На цей голос обізувалася українська наука, обізувалася і українська література.

СКИТИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Спершу заговорила поезія, вона ж бо завжди в усьому перша. Гіпербореїв, скитів згадував чи не вперше поет "залізних строф" – Євген Маланюк, якому б так відповідала "скитська доба". Тож "скитський вітер" пронісся в царстві його поезії. Він у нього ворожий:

*"Скитський вітер гуляє й нині,
Як тоді, пам'ятаєш, Ти?
І стопи Твої пустинні,
Хіба тільки нове, хрести".*

Не диво, що проклін зривається з уст поета:

*Будь проклята ж не раз, полужива,
Елладо Скитська, Елладо Степова,
Сарматських Афродит, кирпатих Аполлонів".*

І в тому ж вірші:

*Хай згине скитсько-еллінська краса
На тучнім припонтійським суходолі, --
Щоб власний Рим кордоном вперезав
І -- поруч Лаври -- станув Капітолій.*

В два роки пізніше, себто 1927 р. у "Прозрінні", неначе в еволюції поглядів, говорить поет про міць скитську:

*Ще прогримить останній судній день
Над просторами неладу і зради
І виросте залізним дубом Рим
З міцного лона Скитської Еллади.
І... "Стара земля відродиться в огні".*

Крім наведених мотивів у поезії Є. Маланюка часто зустрічаються прикметники – скитський, скитійський і цілі прекрасні картини античного життя в Атенах, з Геродотом і Скитією як от у творі "Перікль".

Скитські згадки знайдемо в поезії М. Зерова, а ще більше в поезії І. Драча. Він не про намети і вози і скитів-орачів пише, як м. Зеров, а про скитського коня:

*А скіфський кінь із мазаної хати
Чумацьким шляхом зорі прогортає...
Ну, що ти скажеш, бісе плутоватий,
Про хutorянську долю мого краю?*

Не така то й "хutorянська" доля краю, бо в польоті коня відчувається розмах і силу, у складності образів втілює тяглість історії, сполучуючи все разом з Чумацьким шляхом, знаменним для української духовости.

В іншого поета шестидесятника М. Вінграновського маємо згадку про скита:

*Людино моя з слов'янського племені
В мені ти зачата Дніпром і степами
Задумою Скіфа загріта у темені!..
У житті обкошена тихо серпами...*

Згадати б і Ліну Костенко і про її скитську бабу, що хоч бачила татар і козаків, все ще стоїть у степах задивлена в минувшину. І нарікає поетка, що скитська баба не дала "кам'яних унуків".

Глибоко відчуває своє походження один з молодших поетів Михайло Осадчий, колишній засланець у далекі Сибірські табори. Знаменна й назва книжки поезій "Скитський Олтар", де він пише:

*Я іду від скитів через антів,
До полян, древлян і дулібів (ст. 76)*

Це ж його предки з далеких тисячоліть скували "нездоланний" меч бога Арея "на віки-віків". З нього бо зродився національний Герб України – Тризуб.

Меч Арея

*В небі величному місяць розцвів.
Простір -- безмежна алея.
Тут предки скували на віки віків
Меч нездоланний Арея.
Від скитів жадоба на пісню й красу,
І думи чарівного краю.*

*Чи радість у серці, чи туга і сум, –
Тут корінь, олтар мій, я знаю.
...І вже розпростерши фантазії літ,
З Бористена, з Дан-апра впиваю
І ненависть Гонт і ум Сковорід,
І волю прадавнього краю. (ст. 23)*

З короткого перегляду поезії бачимо, що не багата вона в скитські мотиви, а за те проза дала нам широкорозроблену скитську тематику, знаменну еволюцією поглядів.

Серед прозаїків на першому місці в хронологічному порядку стоїть Наталена Королева (Дунін-Борковська 1888-1966 р.)

Наталена Королева, письменниця і археолог, залюблена в далекий минушині, зображує у своїх творах передісторичні часи України. У "Старокиївських легендах" заторкує генезу "народу Бористенів", черпаючи сюжети з розповідей Геродота.

У легенді "Скитський скарб" авторка намагається не тільки зобразити генезу нашого народу, але й роз'яснити причину трагічного його життя. Отож, як Предковичний створив землю, стверділи гори, потекли ріки. Він, Всемогутній, заховав великі поклади золота в таємних схованках: одну з них покрит "Чорним ставком" у Піринях, а другу на Бористені, а на сторожі її поставив доньку Бористена Ларту-діву. І от пройшли часи і Ларта-діва та бог-громовладець Зевес стали подружжям, а з нього народився син Таргітай. Він одружився з Мавкою Зариною і від них пішов рід на берегах Бористену. Три сини Таргітая і Мавки – Поліксай, Арпоксай і Колоксай, одружилися з Мавками і Русалками і від цих матерей люд Бористенський одідичив талант до всякого мистецтва. Від Колоксая пішли Скити-Лукострільці. Лукостріляння навчила Ларта, перенявши це уміння від бога Феба-Фейбоса. Ларта вчила внуків усього пожиточного, а вкінці згадала про золотий скарб захований від правіку та винесла його на світло денне. Тоді з'явився її батько Бористен і став тяжко дорікати, бо саме через цей скарб навела вона на край "жадобу неситу та сльози криваві". Ларта, богиня-людина, кинулась з плачем батькові на груди і розбила об водяну гладь.

У світлі цього переказу авторка говорить про прадавність нашого народу на своїй землі, але в другій легенді, "Мелюзина" йде вона за іншим переказом того ж Геродота і виводить скитів від Геракла. За Геродотом прибув він до Скитської землі, що "тоді була ще пуста". Його захопила зима, мороз, і він розіслав львину шкіру та й заснув. За

той час випряжені коні пропали. Шукаючи їх, зайшов Геракл аж до країни званої "Лісиста" і там у печері знайшов він двоподібну істоту – дівчину-гадюку. Вона йому й сказала, що має його коні, але віддасть тільки тоді, як він стане її чоловіком. Геракл пристав на цю умову. Від цього подружжя родилися три сини: Агатирс, Гельон, Скит. Аж після цього Геракл знов вирушив у мандри, а відходячи залишив синам свій лук і пояс зі золотим корячком і заповіт: хто зі синів натягне його лук і одягне пояс той стане володарем землі. Дійшовши зрілих літ, сини перейшли пробу, і тільки Скит міг натягнути Гераклевий лук і підперезатись його поясом, і от він став панувати, а два старші брати залишили країну. Кінчаючи цей переказ Геродот пише: "Від цього Скита, сина Геракла, походять скити, що постійно царюють, а на пам'ятку того корячка носять скити при поясах коряки й досі. Таке розказують надморські греки".

В Наталени Королевої є певні відхилення. Коротка сюжетна лінія так розвивається: у Таврійській землі жила пастушка Мелюзина. Мати її була вдова, а втікаючи від ворогів, що вбили її чоловіка, прибула до Таврії. При народженні Мелюзини померла. Дівчинка виростала сама, вважаючи за свого батька – Зевеса. Підступом стала вона жінкою Геракла, укравши його коні. В них народилися три сини: Агатирс, Гельон, Скит. Далі все як у Геродота з тим, що дія відбувається на Криму, і свідтам саме Скит з братами йдуть війною на кімерійців. Мелюзина, знаючи всякі чари, перекидається в полоза, помагає Скитові здобути землю кімерійську, з-під землі виносить золотий скарб: золоте ярмо і золотий плуг. Тоді з'являються їй Геракл і Завес, що карає її за підступ, зраду, лукавність і навіки залишає її в подібі півжінки, півполоза.

Як бачимо, авторка переосмислила другий переказ Геродотовий, замінила матір на Мелюзину від невідомих батьків, і вона допомагає синові Скитові завоювати землю кімерійців над Чорним морем. Ідучи тут за історичними переказами, саму Мелюзину взяла письменниця з грецької мітології. Це ж бо дочка бога вітру, занапащена коханим, з дитятком на руці шукає його в часі бурі громовиці.

Студіюючи Геродота, авторка захопилася ще його оповіданням про гіпербореєських дівчат на острові Делосі та історією скитського філософа Анахарзіса, якому Геродот присвячує багато місця у своєму творі, наводить розповіді мешканців Делоса про гіпербореєських дівчат – Гіпероху, Ляодіку, що прийшли зі жертвами до святині Артеміді. А ще перед ними були дві гіпербореєйки, Арге і Опіс, що прийшли "зі самими богами", себто з Аполлоном і Артемідією. На їх

честь мешканці Делоса та інших островів співають гимни, що їх зложив Олен з Лікії в Малій Азії.

Ото ж ці постаті Арге, Опіс, Анахарзіс стали персонажами в легенді "На Делосі", побіч гіперборейця Відрада. Сюжет розвивається на тлі посвятного гаю біля печери "Соняшного народження" і снується він на мотиві трикутника вкритої любови Опіди до Відрада, Відрада до Арги. Посвятні дівчата не мають права на особисте щастя любови, тож Арга, ставши Пітією, висилає Відрада до рідного краю. Другий мотив – це віщування. На питання Анахарзіса про долю рідного краю Пітія відповідає: "Страшна доля країни вбогої тому, що багата! Несчастлива країна, бо обдарована гоїно. Але не є ця країна рідною для людини, що там народилась".

Під час віщування вдерся до храму ведмідь Опіди, що викликало усміхи наймолодших дів. Це розсердило Анахарзіса. Він витягнув стовпчик з-під балдахиму над Кінаретою, Пітія схитнулася на своєму триніжкові, і впала в провалля. Витягнули звідти напів обвуглене тіло. "Де пройде скит – лишається смерть" – коментує авторка, наче за старою приказкою.

У цій легенді авторка різко розрізняє гіперборейців з-над Бористену і скитів, як зайшлий елемент. Уся легенда сповнена мітологією українською, хоч усе діється на Делосі. Тут же й богиня Лада і Даждь-бог, що народжується немовлятком, виростає на Яр-бога, дозріває на Хорса. Є тут і жриці з-над Бористену і дари в "колоссі і соломі".

Наталена Королева ще й ще повертається до генези нашого народу, мережить взори з мітології, з історичних відгомонів, з фактів у легенді "Михайлик". Коли Всемогутній створив Землю, поділив на країни, кожний нарід дістав країну і свого опікуна. Архистратиг Михайл вибрав бористенську країну. Розквітла вона багатством, красою, а люд свій Архангел навчав: "Будь у малому вірним, надхнення шукай у великому". Щаслива була країна, щасливий був нарід, аж поки не прийшов сусідній, скитський нарід. До цього то народу прийшов "ворог відвічний", що його колись Архангел Михайл скинув у піймю. Цей ворог навчив скитів жорстокости, злоби, жадоби панування і навів їх на Бористенську країну. А почалося все від любови скита та амазонки, бойової діви Томірисі. Настали довготривалі війни. Але трагедія прийшла аж тоді, коли люд бористенський, не бажаючи більше боротись, рішив на бажання ворога видати свого вожда Михайла. До зібраного перед оселею народу вийшов Михайлик. "На небі соняшне світло померкло... Чорний круг появилсь". В Михайлика за плечима крила розгорнулись, піднесли його вгору. І став

Михайлик золотим Ангелом на капличці, "що на брамі міській – звичаєм давновіковим стояла. Меч золотий у правиці, Змій, Ворог лукавий у ніг. А на підніжжі слова: Вірним у малому будь. Надхнення шукай у великому!" Тоді то стали студеними-металевими серця тих, що хотіли видати свого вождя.

У цій легенді авторка зробила стоп різних елементів. Тут же відомості про амазонок, історичні билини про багатирів, переказ про князенка Михайлика, що в дійсності є історичною постаттю, і оборонив Київ перед татарами. У старовинній биліні Михайлик каже: "Ой кияни, кияни, панове громада, погана ваша рада. Якби ви Михайлика не віддавали, поки світ-сонця вороги б Києва не дістали". Наталена Королева перенесла в сферу мітології корінь нашої національної провини, що нею є зрада, свідомо чи не свідомо. Ту саму причину нашого національного нещастя розкриває і великий Тарас Шевченко в історіософській поемі "Великий Лях".

Ще раз заторкує Наталена Королева скитів, але вже як пройдений шлях історії нашого народу, в легенді "Нерушима стіна", в роздумах Апостола про місто над Дніпром, Київ, його красу, про його різні елементи, бо злилися в ньому гармонійно два дисонанси – два протилежні світи: геленський зі своєю божеською гармонією форми і думок і скитський з бойовістю, відвагою, безжальністю й буйністю. Бористенський люд у розмові з Апостолом Андрієм заявляє, що вони походять від Зевса і від доньки Бористенової, а на питання про скитів кажуть – це було давно, може це наш нарід, а може інший і... скитів більше нема, – говорить Андрієві сивий поважний муж, як і нема страшних Амазонок..."що понад щастя кохання ставили славу перемоги".

На цьому й вичерпується скитська тематика в творах Н. Королевої. Авторка доходить до твердження, що два елементи – бористенський прадавній і скитський, як чужий зіллялися в одну суть.

Не такого погляду про ці елементи Докія Гуменна, бо сумнівається чи ці дисонанси зіллялись уже в одноцілість. У романі "Золотий плуг" (1968), що дуже цікаво майстерно побудований, зв'язуючи нашу добу з добою скитів, читаємо: "Ця загадка, її прізвище... Царське, а вигляд гіпербореїський. Може це й є загадка нашого народу? Саї і гіпербореї в ньому перетопилися... Чи може ще не перетопилися?"

Сюжет роману ґрунтується не то що на любові двох головних персонажів нашої доби, але на дивному притяганні підсвідомому

Миколи-Мадея і Гаїни Сай-Ляопіди, наче на метафізичному зв'язку, для якого час тисячів років не існує.

Микола-Мадій, студент Київського університету, підготовляє матеріяли для своєї докторської праці на тему скитів. Гаїна Сай, дочка багатих батьків, але вже "розкуркулених", скінчила студії, праці однак ніяк не може знайти через своє панське походження, живе дуже бідно. Вона й пише знаменито, але редактори бояться поміщувати її твори, її переклади в своїх журналах. Гаїна Сай і Микола Мадій зустрічаються в залі Бібліотеки, а розмови проходять більше очима, інтуїцією, як словами. Микола Мадій знайшов у своїх студіях відомості про царя скитів Мадея з 614 року перед Христом. Загіпнотизований цією постаттю "свого предка", він наполегливо студіює всі писання давніх авторів і сучасних учених. Слідкує за царським родом Саїв. Він переконаний, що Гаїна Сай походить зі скитських царів Саїв. Гаїна про ці студії Мадея нічого не знає і не здогадується. Але авторка зображує цей персонаж так, що в ньому дійсно відкривається аристократизм давніх царів, шляхетність, незалежність духова ні від кого, непримиренність зі злом і облудою. Гаїна нікого про ніщо не просить, горда, замкнена, постійна в праці, закохана в літературі, завжди доброзичлива. Для неї "Це мерзенно бігати по принипалах, сльозу пускати, підлабузнюватися, принижуватись". Щось у неї є "добі неспівзвучне", тож "Куди не піткнеться – лобом у стіну". Сама Гаїна відчуває, що в неї є два "Я". Одне мале "я", сучасне, друге "Я" велике, давнє внутрішнє сонце, сторож її. "У найтяжчих хвилинах життя приходить це велике "Я" і дає радість і силу і нове бачення світу".

З цими персонажами на сторінках роману розгортаються два світи: Через Мадея, його студії, уяву проходить далекий світ скитів, їхнє життя повне героїзму, багатства, певности; через Гаїну Сай – світ сучасний, сталінські часи, голод, переслідування та нищення інтелігенції, світ повний трагізму. Бічні сюжетні лінії розгортають різного рода інтриги, життя в місті та на селі. У світі Мадея просуваються перед очима читача походи скитів, війни з персами, цар Атей у короля Пилипа, Кам'яне городище на Запоріжжі, колись столиця Атея, здогадний колишній Геррос.

Роздумування Мадея це й є кінцеві висновки авторки твору: наша територія від Карпат до Кубані – це центр з палеоліту, де розвинувся тотемний лад з предкинею-берегинєю на чолі; звідси культ могил, звіринний неповторний чудовий стиль, вироблюваний тисячоліттями; мистецтво скитське – це їхнє письмо, що розкаже про їхнє життя. А чому нема держави? Роздумує Мадій і сам собі пояснює: є в нас два

елементи, один працьовитий з любов'ю і наполегливістю до землі, другий "вічний незаможник", хоч скільки йому землі дай – ледар, але й майстер і пророк. Ці елементи борються і ще не зіткнулись в одно.

У повісті "Небесний Змій" авторка об'єднує часи третього тисячоліття з нашою сучасністю. Це, як каже письменниця, її фантазії на основі документальних дослідів науки, особливо археологічних розкопок Кам'яної Могили на півдні України. Отож, життя наших предків-трипільців досліджують гості з Космосу. Це особливо цікаво читати тепер, у наших часах полетів у стратосферу й навіть висадки астронавтів на Місяці. У книжці помітна проблема – це зміна матриархату на патріархат, цікаві роздуми про початки людства у часах Атлантиди.

Дуже багату проблематику нашої мови-прамови знайдемо в книжці "Прогулька алеями мільйоноліть". Авторка любить цю тематику, а її персонажі ведуть цікаві розповіді й дискусії, як наприклад про коляду:

"Коляда, – запозичене з латині, – безапеляційно прорік латиніст.

– Хто вам це сказав? – обурено вигукнув Славко. Тут уже його допекло.

– Це найдавніше слово з часів льодовика, із словника нерозкришеної на діалекти прамови. Воно є у всіх народів, що вийшли з того масиву і розійшлися по світі, а ніяке запозичення! Це заклик, магічне слово, і в греків, і в нас. Ну, і в англійській мові чуємо це саме "кол".

Ці заклики до сонця, як каже авторка, співали тисячі років ще до скитів. Письменниця розгортає перед читачами багатство слів нашої сучасної мови, успадкованих з прадавніх доісторичних часів. Сама богиня Лада ("Минуле пливе в прийдешнє") дала нам не тільки дівоче ім'я Лада, але й багато інших слів, як от лад, ладнати, ладкати та інші. Від богині Діви маємо дівер, дід, дія, день, дочка, дощ. Письменниця розглядає мовні скарби також у порівнянні з іншими мовами світу старовинного і нового, так і наближує нас до Трибільської доби, відкриває нам нашу спадщину.

Докія Гуменна, авторка величезних полотен, широких горизонтів "літописець нашої історії" (за словами проф. Г. Костюка), дала оригінальні твори з праісторії України. Чарами свого слова воскресила перед читачами трипільську добу з далекого неоліту в творі "Велике Цабе", а в есеях-казці "Благослови, Мати" і в студії "Родинний альбом" та в інших, письменниця займається світовідчуванням трипільської людини, бо з цього відчування зродився світогляд людини, сродилися

духові вартості, як релігія, а з цим мораль, а далі естетика, як також суспільна структура – матріярхат. Згідно з цим зродились жіночі божества як Лада, Діва-Мати життя і Марена-Мати смерті. Це два обличчя найвищої богині Великої Матері... Унагляднене воно в спіралі. Людина бачила ту безмежну Матір у землі, у воді, в сонці, в зорях, у всьому, що давало життя. І все це було святе. І хоч на зміну матріярхату згодом прийшов патріярхат з численними богами й богинями, але відчуття святости залишилося те саме: земля свята, хліб святий, сонце праведне. Авреоля пошани пронизує усе світосприймання трипільської людини. Воно перейшло через тисячі років і "зробило людину людиною". Перейшло воно й до нас у звичаях, обрядах, що тепер уже зібрані, записані в численних збірниках етнографії, але й задержані в житті. Це наші звичаї різдвяні з пшеницею, дідухом, себто духами предків, першою зіркою на небі перед святою вечерею. Вони є у весільних обрядах з благословенням батьків, у похоронних звичаях, як також у старовинних звичаях цілого соняшного циклу: весна, літо, осінь, зима. Величезний скарб маємо в нашій мові. А мова народу, пам'ятаймо, це Душа народу, його духовість.

Докія Гуменна, наче свідомість національного "Я" України, розкриває перед нами пройдені шляхи далеких предків, подає свої філософські роздуми, робить великі, далекосяглі висновки на майбутнє нашого народу.

Отож, опираючись на нових дослідів археології, філософії, мистецтва в загальносвітових масштабах, авторка виходить з того, що в палеоліті були дві зони: підакваторіяльна і підльодовикова. Сучасні етнографічні межі України це й є південний край льодовика, що посувався на північ. На цьому просторі 50 тисяч років тому або й більше, започаткувалось життя людини, племені, племен з матріярхальним устроєм. Символом стала Велика Мати, божество роду, Мати Звіра, годувальниця, охоронниця, покрови. На цій же самій території здійснилося осіле життя людей, колись мисливських. Тут же й витворилися міти. На території України зустрілись дві мітологічні зони універсальних мітів: зона "Великих ловів" і зона агрикультурно-підакваторіяльна". "Україна – це й був центр величезного простору Євразії, де витворились рушійні міти людства". З палеоліту авторка переходить до неоліту, віддаленого на вісім-п'ять тисяч років. На неоліт припадає трипільська доба з давно вже осілим населенням, з високою хліборобською культурою, з високим мистецтвом, з культом орінняцької Матері-Покрови. Важливою ознакою культури є "спіраля", орнамент з палеоліту, що й є "зашифрований міт умирання-

воскресення, одвічний цикл переходу від життя до смерті, від смерті до життя". Цей незвичайний знак, знак-символ поширився з України у світ (дослідник – мистецтвознавець Гайне-Гельдерн) аж до Китаю около 1800 року перед Христом, вже після зникну його в Дністро-Дунайському басейні. Дещо інакше оформився цей міт поза Україною в Єгипті в постатях богів: Озіріса-Ізиди, в Сирії Асторну-Адоніс, в граків Деметра-Персифона, в нас Ярило-Кострубонько і т.п. У тих прадавніх часах витворилися релігійні уявлення – Діва, Див, Зевс, дід, дідько і т.п. Центр трипільців, їхня столиця, була на Гуманщині над рікою Синюхою.

Трипільці пережили якусь катастрофу, чи наїзди та знищення. А радше, йдучи в своїх міркуваннях за В. Петровим, авторка припускає, що наступило переміщення, пересунення людности з причини посухи в Азії. І люди зі своїми стадами посунули на Чорноморські простори. Могло бути ще й так, що внаслідок надмірної кількості людей з цих просторів з-над Чорного моря частина людности через Кавказькі пересмики вдерлася в Малу Азію на "конях", мов "блискавиця" за висловом Біблії, і тут же створила гетицьку державу. Але на просторах від Дунаю до Каспія, Кавказу жили й далі племена, потомки давнього населення з палеоліту. А скити і Скитія – це "лише остання сторінка того процесу, що тривав тисячі років".

Скити – загальна назва на безчисленні племена і роди, знані під різними назвами: в асирійців: іскузи, ашкузаї, в Біблії – ашкенази, в греків – скити, в персів – саки, в Індії – плем'я сакія, а вони самі себе називали – сколоти. Хто ж були ці скити, що так несподівано ожили в нашому столітті? Можливо, це була спільна назва для різних племен, як спадщина тотемного минулого, мабуть Оленя, а може це був один нарід з тим самим побутом і мистецтвом на просторах від Карпат до Алтаю з центром на півдні України, де над Дніпром була їхня метрополія, в самому осередку Запорозької Січі. Назви скитських царів легендарні від Таргітая почавши, та історичні як Атей, Ідантірс, Скіл, знані добре в працях старинних істориків. Устрій у них був військовий, царі, віче. Найбільше почитним богом був Арес, а знак його – меч. Скити були войовничі. Знали їх старинні держави: Асирія, Вавилонія, Персія, Палестина, а в Європі – Рим, Балкани. Найвища цінність у них – це побратимство, як пізніше в козаків. Скити носили в одному вусі ковток, як пізніше Анти і як великий князь Святослав Завойовник.

Мистецтво скитів – це не грецьке, а скитське, що творилося довгі тисячоліття. Мистецтво не сюжетне, а зображення – талізмани з

одного боку, а другого боротьба двох первнів (барс-олень, дракон-гриф). На прапорах скитських родів були: соколи, орли, бики, леви, тигри, барси та інші звірі. З цього постали пізніше родові герби. У цьому скитському мистецтві зілялася синтеза спіралі зі звіриним стилем, що дало потужне джерело мистецьке.

Передумуючи нашу минувщину, Докія Гуменна стверджує, що прастаринне населення України, яке в останньому палеолітичному вияві дало трипільську культуру, це автохтони нашої землі, це мабуть і гетити з Біблії, можливо, що вони й скити, а коли не вповні, то частинно. Значить, якщо скити зайшлий елемент, то вони зілялися з автохтонним населенням. "Звичаєво і мовно від Кубані до Карпат ми один народ", стверджує письменниця. Живемо споконвіку на своїх просторах, що також є прабатьківщиною індоевропейських народів, про це авторка широко говорить у творі "Родинний альбом".

Віктор Петров, великий учений нашого часу, також стверджує, що наша автохтонність – це "вислід суворих випробувань історії. В грозах і бурях знищень творився український народ".

Отож у висліді дослідів і філософських роздумів Д. Гуменної Скити – частина історії України. Держава їхня від Дунаю до Дону протривала 800 років з лицарями, війнами, мистецькими здобутками. Скити, за їхньою легендою, нащадки Папая-Зевса і Бористеніди-Дніпра. Якщо навіть прийняти, що вони прийшли з Азії, то жили вони на наших землях 1800 років, змішались з населенням Гіпербореї. Вони індоевропейці. У творах "Благослови, Мати" і "Родинний альбом" письменниця дала надзвичайно цікавий огляд праісторії України, синхронізувавши його з тодішнім світом. Визбираний і зіставлений матеріал робить імпульсанти враження. Кінцеві її висліди такі: в Україні зустрілись дві мітогенічні зони, з цього зродились індоевропейські народи. Одні пішли з прабатьківщини на схід, другі на захід. З того розгалуження індуська думка дала світові духові якості людської душі, західня думка виплекала розвиток душі через досвід-науку. Україна дала світові символ-орнамент спіралю-меандер, що розійшовся по всьому світу. Своїм хлібом вигодувала Грецію та її культуру. Україна – це центр рівноваги. Україна має дати синтезу між духовістю індоевропейського Заходу та індоевропейського Сходу. Історія України дотепер – це тільки підготовка до її властивої історії.

В Україні тематика скитів не багата. 1962 року вийшла друком книжка для молоді Володимира Владка "Нащадки скіфів", фантастично-науковий роман. Дія проходить у двох світах: сучасному та скитсько-історичному. Наукова експедиція шукає покладів міді на

Донбасі біля узгір'я Зольного кряжа, де люди знаходили скитські старовинні речі з міді. В експедиції беруть участь професори, геолог Іван Семенович, археолог Дмитро Борисович і студенти. З ними є й собака Діяна, якій автор призначив велику роль у світі скитів, куди саме й попадає наукова експедиція. Потрапивши в незнані печери Золотого кряжа, учені дісталися в підземну країну жовторожевого кольору. Колись давно в цю підземну порожнину попали чи зайшли скити, ховаючись від якоїсь небезпеки. Там вони прожили довгі століття зі своїми полоненими греками. І відрізані від світа жили по-старому, без змін. Автор зображує конфлікт поміж скитським царем Сколотом, а найвищим жрецем Добротаєм. Конфлікт поглиблюється з несподіваним приходом членів експедиції та їхньої собаки Діяни-Поскіни. Кінчається все смертю Сколота, Добротая і доброго скита Варнака, і щасливим поверненням членів експедиції до нашого світу. Очіма професорів і студентів спостерігаємо життя скитів у різних ситуаціях. Їхній щоденний побут зображує автор поодинокими образами, змальованими наче з ваз скитських. Тут і побратимство і лікування зубів і полювання. Бенкет і похорони за описами Геродота. Історію скитів вкладає автор у пісні сліпого співця Ормада. Авторової інтерпретації цієї доби України в творі немає. Зовсім інакше трактує скитську тему І. Білик, автор роману "Меч Арея".

Великий літературний таланти Івана Білика відкриває перед нами історію України з кінця IV століття по Христі. Письменник підкреслює тяглість нашої історії на основі чужих джерел як готських, римських, що їх автори, зі зрозумілих причин, часто-густо применшували, притемнювали, а то й фальшували дійсні історичні факти. Це ж було до тої міри, що гуни і Аттила стали символами варварства, пострахом не тільки на Заході, але й у нас. Хто ж одначе були ті гуни і їхній цар Аттила? Оце питання ставить і розв'язує автор у творі "Меч Арея". У післяслові "Аксіоми недоведених традицій" Іван Білик інтерпретує чужі хроніки, порівнює факти, наводить цитати як от наприклад з історії Йордана: "Аттила, володар усіх гунів і можновладець – небачений у світі – племен, чи не цілої Скіфії, достойний подиву у його невірогідній славі серед усіх варварів... Любитель війни, сам він був людиною поміркованою, відзначався світлим розумом, був приступний для тих, хто потребував допомоги, й прихильний до кожного, в кого повірив". Незліченні підкорені міста, каже чужий історик, Аттила не піддавав грабуванню, а милостиво обкладав їх щорічною даниною". Столиця Аттили – Київ-Гунаґард, себто місто гунів, або за Хуе – Кієноборг. Дипломат Пріск у своєму щоденнику подорожі до Аттили описує цей град Київ, людей, зброю, закони, звичаї, навіть "страви" як

і сам по-українськи висловлюється та напикти. Описуючи бенкет в Аттілі, Пріск згадує про виступи скомороха, який мішав до купи гунську, латинську та готську мову і з того всі "аж качались від сміху". Скрізь у цього автора гунська мова це синонім скитської мови. На основі простудійованого матеріялу автор книжки, Іван Білик, твердо встановлює тяглість нашої історії з праісторичних часів: трипільці, чи гіпербореїці, скити, гуни, слов'яни, руси. Покликуючись на Константина Багрянородного, автор наводить його слова: "Цей народ ми називаємо скіфами, або гунами. Щоправда самі себе вони звуть русами". Наш літописець Нестор, вичисливши всі племена наші, зауважує: "І є городи їхні й донині і прозвані вони греками Велика Скіфія".

Цю історичну нашу тяглість видвигнув вперше Юрій Гуца-Венилович-Венилин у першій половині XIX століття. За ним пішов Шафарик.

Роман "Меч Арея" розкриває життя наших предків у першій половині V-го століття за скитського царя Богдана, званого Гатилом, а в історії Європи званого під назвою Аттілі, царя скитів-гунів. Він і є головною постаттю твору, його подвиги, любов, приятелі, дорадники, родина, конфлікти та пригоди, військо і люди, післанці від різних держав – широка панорама просторів його держави, племена в ній і переселення. Усе це пульсує живим життям у цьому творі. Багато проявів історичного нашого життя у пізніших, ближчих до нас часах, знаходять своє пояснення та висвітлення як от виникнення козацтва, як традиція козаків, певний обряд підстригання, на голові жмут волосся і звідси назва "косар, косак, козак". Святослав Завойовник мав на голові чуб, що було ознакою високого роду. Так і виглядали наші козаки, лицарі, що обороняли Україну в часах катастроф і руїни.

Великі переселення з нашої території на Захід і Південь у Панонію, знаходять свою генезу в цьому творі, як також історичні події, війни царя гунів Аттілі з Римом. На тлі колосального масштабу дій зображена постать царя Аттілі. У тому дуже знадоблюється побудова твору – літопис-хроніка витримана в старинному стилі:

"В літо 400-е місяця липня в 12 день... В те літо на Маковія вродився князеві київському Милодухові син, і дано йому ім'я Богдан, бо довго ходила княгиня Рада впорожні". Від літа 412-го ідемо вслід за княжичем Богданом-Гатилом аж до його смерті "В літо 454-е, місяця липня в перший день", коли то Великий князь, цар Аттіла вмирає несподівано на своєму весіллі з княжною Ільдикою.

Головна сюжетна лінія зв'язана з царем Богданом-Гатилом-Аттілою розгалужується у велику сітку бічних ліній таку багату, що на перший погляд важко її схопити. Може й через те за цією сіткою подій захований невидимий, наче духовий сюжет, зв'язаний з мечем Арєя, бога скитів, найвищого бога, котрому скити найбільшу честь віддавали. У пізнішому розумінні – це меч св. Юрія, а цього святого завжди вельми шановано і почитано в нашому народі. І назва Юрій походить від Арєс-Ярєс-Ярило-Яр-Юр. Меч Арєса-Юрія став згодом символом нашої держави, як тризуб св. Володимира. Концепції автора твору дуже цікаві, а мова начебто старинна, а така сучасна аж сп'янує запахом своєї краси. Вона як кристальне джерело, як гірське повітря привертає животворні сили нашого духа.

Іван Білик – автор залюблений у праісторію України, подарував нам ще інші твори, вже меншого формату, як бачимо в новій збірці оповідань історичних різних авторів і різних часів, під назвою дуже вимовною "Дерево Пам'яті" (1990 р.) Отож, в оповіданні "Дарунки скіфів" розвивається тема дії з V-го століття перед Христом. Це наїзд на Скитію персів, їхнього короля Дарія, що вже в той час підчинив собі всі тоді знані країни, але не Скитію. Як відомо, війна ця закінчилася тоді перемогою Скитії над наїзником. Що читаємо про дари, яких жадав від скитського царя Дарій-Даріявауш: "Я вимагав від скитського царя прислати мені землю й воду. Він і склав мені до ніг свою землю та воду, а крім них ще й небо та свою ратну силу!"

Тоді знехоття згодився він послухати й гінця, що привіз йому дарунки від царя скитів, а саме такі: "шуліку в клітці великій, мишу в клітці маленькій, жабу в череп'яному глечики, а також кілька гострих, добре оперених стріл" і велів сказати Дарієві:

"Якщо ви, перси, не шугнете в небо шуліками, або не сховаетесь в мишачі нори, або не вникнете в болоті, мов погані жаби, то кожний отримає в горлянку по такій стрілі". (ст. 72)

Перед читачем розгортається війна на великих просторах Скитії, виринають з давнини постаті чужі, як грек Мільтіад і свої, як князь Пугач, що й грецькою мовою говорить як своєю рідною, слідкуємо за особливою тактикою воєнних дій, радіємо втечею ворога-наїзника на нашу батьківщину.

Друге оповідання цього ж таки автора "Скільки ж було скіфів?" цікаве не тільки змістом, але й своєю формою, вложено в розмову автора з Геродотом, "Батьком історії". Він бо бачив Скитію власними очима, побував у Скитії приблизно 450 року перед Христом. Тема їхньої розмови – це питання скільки було скитів. Перше обчислення,

як каже Геродот, провів скитський цар Аріант. Отож, за його наказом зібрано наконечники стріл від кожного скита. По довгій розмові з Геродотом, а потім з ученими нашого часу, автор подає, що наконечників було понад 12 мільйонів, себто число скитів того часу. Скитський народ – один з найбільших народів давнини. Згодом з цих стріл виготовлено величезний казан. Поставлено його на святому урочищі над Бугом, де до нього впадає річка Мертвовод. Такі казани знані були тоді по святинях у різних народів. Цікава розмова з Геродотом заторкує ще династію скитських царів до 670 року перед Христом.

ВИСНОВКИ

Близько три тисячі років тому на перехрестях Азії та Європи розквітла велика культура так звана скитська.

Тисяча років займали скити історичну арену в античному світі, побіч єгиптян, греків, персів. Від V-го століття перед народженням Христа до III століття по Христі Скитія досягла найвищого розвитку політичного і культурного. Центром її була Україна з осередком на Запоріжжі. У III столітті по Христі сходить Скитія з історичної арени, а згодом усе вкривається великою мовчанкою.

Несподівано під кінець XIX ст., а ще більше у XX ст. скити воскресають з могил і знов ідуть на підбій світу, хоч цим разом не зброєю, а золотом, не пшеницею, а незмірним багатством мистецької творчости, не книгами, а мовою мистецтва, найдосконалішою мовою людського духа.

Скитські поховання на нашій етнографічній території, зокрема царські на Запоріжжі, Криму потвердили вістки античних авторів, величезними скарбами-документами засвідчили праісторію України.

Наукові теорії та гіпотези далі плутаються у здогадах – прийшли скити чи не прийшли, асимілювались з трипільцями, з осілими греками на Чорноморщині – все одно стали вони часткою нашої історії, часткою українського народу в його постійному ставанні та розвитку від трипільської доби по через чорноліську-кімерийську, скитську, черняхівську, "русинську" до сучасної епохи включно. Це й є тривкість і безпереривність української історії на українській прадавній території. Тривкість і в культурній еволюції, що дала великий вклад у розвиток цілого людства в рільництві, мітології, мистецтві. В античній літературі збереглися фасцинуючі сторінки життя прадавньої України. На сторінках нашої сучасної літератури ожили події і постаті стародавньої України в інтерпретації сучасної доби.

Треба ще згадати з наших часів велику й дуже цікаву працю "Оріяна" Івана Кузича-Березовського. Студія ця, оперта на дослідях різних учених, своїх і чужих, розглядає далеку праісторію України і стверджує факт, що ми автохтони нашої землі від "ориняцької доби", від уступлення 3-го ледовика. Знаним є факт, що народи протягом свого існування змінювали свої назви, як мапр. з алянів – німці, з галів-кельтів – французи, еспанці, португальці, з фіно-угрів – москалі

та інші. Наша назва "Кімерія" (кімерийці) перейшла різні зміни: самари, сумери, Скитія – скити, анти, Русь – руси, Україна – українці. При тому автор використовує різні джерела: стару нашу мову, індоєвропейські мови, зокрема санскрит, далі назви рік і місцевостей, себто гідронімію та топонімію по всій території України. Автор широко обговорює мандрівку переселенців з Оріяни. Предки трипільців, орії-праукраїнці "залюднили з України 25 тисяч літ тому центральну, західню і північну Європу", як стверджують археологи різних народів, не тільки українські учені (ст. 58).

Скитська тематика зовсім не опрацьована в нашій старій літературі, ані в літературі Заходу, а такі згадки, чи то й теми є, як напр. у Шекспіра, є й у французького письменника Бартеломі. Скитська тематика все ще жде своїх дослідників і в українській літературній критиці.

БІБЛІОГРАФІЯ

- Геродот з Галікарнасу, Опис Скитії, Америка, видав. "Життя і Школа", 1968 р.
- М. Грушевський, Історія України-Руси, Т. I., вид. Книго-спілка, Нью-Йорк, 1954.
- М. С. Думка, Про медицину скіфів, Київ, 1960.
- Max. Ebert, *Suedrussland im Altertum*, Scientia Verlag Aalen, Germany, 1973.
- Curier – The Scythians*, Decem. 1976, Published monthly by Unesco, Paris.
- О. Лесков, Скарби курганів Херсонщини, вид. "Мистецтво", Київ, 1974 р.
- В. В. Латышев, *Scythica et Caucasica*, Т. I, Санктпетербург, 1890 р.
- В. В. Латышев, *Scythica et Caucasica*, Т. II, Санктпетербург 1896 р.
- о. др. І. Нагаєвський, Стародавня Україна в світлі історичних пам'ятників, вид. Логос В. XXV. Йорктон, Саск. 1961.
- В. П. Петров. Етногенез слов'ян, вид. "Наукова думка", Київ, 1972 р.
- В. П. Петров, Скіфи (мова і етнос), вид. "Наукова думка", Київ, 1968.
- М. Rostowzew, *Scythien und der Bosphorus*, Band I, Hans Schoetz & Co. GMBH Berlin 1931.
- From the Land of the Scythians*, vyd. The Metropolitan Museum of Arts, N. York, 1975.
- Київський музей історичних коштовностей, вид. "Мистецтво", Київ, 1974.
- Скифы и Сарматы, вид. "Наукова думка", Киев, 1977.
- Статті зі Свободи, лютий 1977, Юрій Кузьма: 10 Український скарб, 2) Розкопки курганів в Україні розкривають прадавні таємниці.
- І. Білик, Меч Арея, вид. "Радянський письменник", Київ, 1972 р.
- В. Владко, Нащадки скіфів, вид. "Дитячої літератури", Київ, 1961.
- Д. Гуменна, Золотий плуг, вид. "Слово", Нью-Йорк, 1968.
- Докія Гуменна, Велике Цабе, Нью-Йорк, 1952.
- Докія Гуменна, Родинний Альбом, вид. "Слово", Н. Йорк, 1971.

- Докія Гуменна, *Минуле пливе в прийдешнє*, вид. УВАН, США, 1978.
- Докія Гуменна, *Небесний Змій*, вид. Науково-Дослідне Товариство Української Термінології, Н. Йорк, 1982.
- Докія Гуменна, *Прогулянка алеями мільйоноліть*, вид. "Смолоскип", Н. Йорк, 1987
- Дерево пам'яті, вид. "Веселка", Київ, 1990.
- Іван Кузич-Березовський, *Оріяна*, накладом автора
- Hesiod, *The Homeric Hymns and Homerica* by Hugh E. Evelyn White, Mct. New York, G. G. Putnam's Sons, 1926.
- Euripides, *The Complete Greek Tragedies*, publ. The Univer. of Chicago Press, 1960.
- Callinachus and Lycophron and Aratus by G. R. Mair, M. A. London -- New York, 1921.
- Н. Королева, *Легенди старокиївські*, Т. II, вид. "Пробоем", Прага, 1943.
- Лукиян из Самосаты, *Избранное*, Москва, 1962.
- Plato, *The Republic*, by Allam Bloom, N. York, 1968.
- Євген Маланюк, *Нариси з історії нашої культури*, вид. ООЧСУ, Нью-Йорк, 1954.
- Євген Маланюк, *Поезії*, вид. НТШ, Нью-Йорк, 1954.
- Поети Чумацького шляху*, вид. "Сучасність", Мюнхен, 1962.
- Ліна Костенко, *Поезії*, вид. "Смолоскип", Балтимор – Торонто – Париж, 1969.

*

Особливу подяку за 2-ге видання "Нових обріїв стародавньої України" складаю мгр. Карпові Микитчукові.

Авторка

ПРО АВТОРКУ:

Олександра Ю. Яворська-Копач, народилася в Городенці, Україна. Студії україністики закінчила на Ягйлонському університеті в Кракові, досягаючи ступінь магістра. Славистику продовжувала на Оттавському університеті й закінчила дипломом доктора філософії.

Є автором праці "Новостиль Ольги Кобилянської", літературних творів, есеїв, нарисів у наукових збірниках, журналах і пресі. Є дійсним членом НТШ, нагороджена золотою медалею ім. Т. Шевченка, за працю у шкільництві й громадському житті.

